

Камінська О. В.

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ФОРМУВАННЯ САМОСТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкривається проблема впливу гендерних стереотипів на особливості становлення і розвитку особистості, формування типу її гендерної ідентичності та специфіки поведінкових паттернів.

В статье раскрывается проблема влияния гендерных стереотипов на особенности становления и развития личности, формирования типа ее гендерной идентичности и специфики поведенческих паттернов.

The article reveals the problem of gender stereotypes influence on the peculiarities of personality and development, type forming of its gender identification and specifics of behavior patterns

Суспільні трансформації, що відбуваються в нашій країні, сприяють підвищенню уваги до проблеми гендерних особливостей особистості. Актуальність соціально-психологічних досліджень гендерних особливостей самоставлення зумовлена, з одного боку, недостатнім рівнем розробки даної проблеми, зокрема в Україні, де перші кроки в цьому напрямку були здійснені лише на початку 90-х років, з другого боку – високими запитами практики на розробку даної наукової тематики. Недостатньо дослідженою залишається проблема впливу гендерних стереотипів на формування особливостей самоставлення.

При опрацюванні даного питання були проаналізовані положення про активність особистості, яка розкривається в ініціативному, самостійному та перетворюючому ставленні суб'єкта до дійсності, інших людей та до самого себе (О. Г. Асмолов, А. Бандура, Л. І. Божович, В. Джемс, Б. Ф. Ло-

мов, С. Л. Рубінштейн); уявлення про закономірності й механізми формування ставлення до себе (К. О. Абульханова-Славська, Р. Бернс, Є. П. Ільїн, В. Н. Мясіщев); особливості трактування поняття гендеру (С. Бем, Ш. Берн, Д. Бест, А. В. Візгіна, Дж. Вільямс, В. Є. Каган, І. С. Клецина, Д. Мацумото, С. Р. Пантелеев).

Метою статті є аналіз особливостей впливу гендерних стереотипів на формування самоствавлення особистості.

Завданням є розкриття умов формування самоствавлення особистості та виявлення гендерних відмінностей у ставленні особистості до себе.

Гендерні стереотипи – це суспільні уявлення, що сформувались у культурі про те, як в дійсності поведуть себе чоловіки та жінки [10]. Значний внесок у з'ясування особливостей гендерних стереотипів здійснили Дж. Вільямс і Д. Бест. Вони провели низку ґрунтовних досліджень, спрямованих на виявлення соціокультурної специфіки гендерних стереотипів. Ці дослідники стверджують, що гендерні стереотипи виникають на основі гендерних ролей. Сталі стереотипи виступають як норми для жінок і чоловіків і є моделями для гендерно-рольової соціалізації. Існує панкультурна тенденція навчати і навчатися поведінки, що відповідає гендеру, хоча в залежності від культури є деякі відмінності в тому, чого саме вчать [11, с. 39].

Д. Мацумото [8], спираючись на праці Дж. Вільямса і Д. Бест, здійснив детальне дослідження гендерних ролей, типових для чоловіків та жінок, і стверджує, що вони відрізняються у всіх культурах.

Ряд подібних досліджень виконаний і вітчизняними вченими. І.С. Кон був одним із перших дослідників, які почали розглядати проблему гендерних стереотипів. Стереотипи маскуліності і фемініності, тобто ідеальні набори чоловічих і жіночих якостей, у світлі яких люди сприймають і оцінюють свою тілобудову, поведінку і характер, є дуже стійкими і тісно пов'язані з нормами відповідної культури чи субкультури [6].

С.М. Оксамитна розглядає гендерні стереотипи як узагальнені уявлення про чоловіків і жінок, які виявляються, насамперед, як гендерно-рольові стереотипи, що стосуються прийнятності різноманітних ролей і видів діяльності для

чоловіків і жінок, а також як стереотипи гендерних рис, тобто психологічних та поведінкових характеристик, притаманних чоловікам і жінкам. Вона стверджує, що уявлення про психологічні та поведінкові відмінності статей є основою формування й відтворення гендерно-рольових стереотипів [9, с. 159].

Існує думка, що гендерні стереотипи впливають на вираження фемінінних чи маскулінних рис. Так А.В. Алексеева здійснила дослідження маскулінності та фемінінності та виявила, що більш високий рівень особистісної автономії, характерний для осіб із вираженою маскулінною домінантою, у порівнянні з психологічно андрогінними випробуваними, пов'язаний із труднощами і суперечностями прийняття юнаком своїх фемінінних якостей [1].

Значущість маскулінності для жінок пов'язана з розповсюдженням у сучасному суспільстві стереотипом маскуліної жінки, тоді як зв'язок фемінінності – із закономірностями формування особистісної ідентичності в чоловіків, а саме її неоднозначність і суперечливість є відображенням особливостей прийняття юнаком своєї фемінінності [7].

За допомогою досліджень Ш. Берна було виявлено, що в наш час традиційна чоловіча роль приймається відносно слабко. Однак рання соціалізація, той факт, що ми вважаємо, що навколишні схвалюють традиційну роль, і відсутність підтримки нових способів поведінки з боку соціальних установ – все це гальмує фундаментальні зміни в чоловічій ролі [3, с. 28].

Сучасна дослідниця Т.В. Бендас стверджує, що сьогодні гендерні стереотипи змінюються. Так стереотип жіночності, що склався в ХІХ ст., але залишається популярним до сьогодні (особливо в чоловіків) полягає в тому, що жінка повинна бути ніжною, гарною, м'якою, лагідною і при цьому пасивною, залежною. Але самі жінки вважають, що їм треба бути розумними, енергійними, підприємливими – тобто мати чоловічі якості. Стереотип маскулінності також змінився – традиційно в нього входили фізична сила, пригнічення ніжності, функціональне ставлення до жінки і одночасно нестриманість у проявах гніву і пристрасті. Сучасний портрет інший: інтелект ціниться вище від фізичної сили, допускається прояв ніжності, пригнічення „грубих” почут-

тів, хоча в менш освічених людей стереотип маскуліності залишається більш традиційним [2, с. 204]. Тобто, автор пов'язує яскравість прояву стереотипів із рівнем розвитку інтелекту особистості та зі сформованістю в неї культурних цінностей. Опорним для такого твердження автора є доведена думка про тісний взаємозв'язок уяви та інтелекту, причому саме уява є умовою розвитку інтелектуальної сфери особистості. [4, с. 452-453]. Вважається, що чим нижчий рівень освіченості, притаманний особистості, тим вираженішим буде вплив стереотипів на її поведінку, оскільки іншої форми поведінки особа уявити собі не може.

На думку О. А. Здравомислової, в останні роки уявлення про чоловічі і жіночі статеві ролі зазнають критики з боку ряду авторів. Представники нової точки зору вважають, що традиційні статеві ролі обмежують і стримують розвиток не тільки жінок, але й чоловіків. Вони служать джерелом психічної напруженості чоловіків і непридатні для виховання хлопчиків. Вказується, що ці стереотипи не підходять більшості чоловіків. Більш того, вони шкідливі, тому що чоловіки, що не приймають їх, зазнають суспільного осуду; ті ж, хто намагаються їм відповідати, чинять над собою насильство [5].

С. М. Оксамитна підкреслює негативну роль гендерних стереотипів на формування та розвиток особистості. Вона вважає, що на індивідуальному рівні традиційні гендерно-рольові стереотипи обмежують розвиток особистості, можливості самореалізації, вибору моделей та манер поведінки, видів професійної діяльності. У крайніх випадках невідповідність людини очікуванням щодо неї як представника конкретної статі може позначитися на її психічному та фізичному станах, суттєво вплинути на самопочуття, спричинити розгубленість, пригніченість, навіть призвести до самогубства. Стрес, дискомфорт, депресія, занижена самооцінка, відчуття провини, рольовий конфлікт можуть супроводжувати людину, що, через певні причини, не відповідає стереотипним гендерно-рольовим очікуванням [9, с. 171].

О. А. Здравомислова відзначає, що наявні в суспільстві гендерні стереотипи справді можуть відігравати негативну роль. Перший негативний ефект полягає в тому, що існуючі стереотипи образів чоловіків і жінок діють, як збільшу-

вальне скло, і відмінності між чоловіками і жінками підкреслюються набагато більше, ніж є насправді. Другий негативний ефект гендерних стереотипів – це різна інтерпретація й оцінка тієї самої події залежно від того, до якої статі належить учасник цієї події [5].

Слід зауважити, що С. М. Оксамитна є однією з небагатьох вчених, що пропонують шляхи руйнування гендерних стереотипів. Так, вона вважає, що є два основних способи руйнування традиційних уявлень про фемінінне та маскулінне в суспільстві. Перший – це просвітництво, поширення науково обґрунтованих знань, щоб привернути увагу людей до неусвідомлюваних ними, нерідко упереджених та хибних стереотипних уявлень та їхнього впливу на ставлення до себе та інших. Інший, значно ефективніший спосіб руйнування традиційних уявлень полягає в захоочуванні в громадській сфері суспільства багатьох прикладів успішного виконання гендерно нетрадиційних ролей [9, с. 170-171].

Для того, щоб експериментально виявити особливості гендерних стереотипів, які притаманні сучасній молоді, ми провели дослідження серед студентів Рівненського ВНЗ "Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна". Було обстежено 130 осіб, серед яких 50% хлопців і 50% дівчат. Дослідження проводилось зі студентами першого курсу, оскільки саме в юнацькому віці відбувається остаточне становлення гендерної ідентичності. Нами була використана анкета дослідження гендерних стереотипів Г. Гейманса.

Ми виявили, що у юнаків склались такі стереотипи стосовно чоловіків: рухливий і діяльний, активний, завжди зайнятий якоюсь діяльністю, активно виконує певну роботу і швидко її закінчує, наполегливий у здійсненні своїх намірів, впертий, принциповий, рішучий, неемоційний, дратівливий.

Юнаки вважають, що чоловіки не повинні бути малоактивними і спокійними, незавзятими, схильними займатись необов'язковою діяльністю на шкоду іншій, схильними відкладати свої справи, не мають при невдачах швидко впадати у відчай, бути нерішучими, спокійними, схильними до ідеалізації, стриманими, довірливими, сумними й похмурими, боязливими і тривожними.

Отже, хлопці юнацького віку вважають, що чоловік по-

винен бути активним, рішучим, впевненим у собі, успішним та неемоційним. Ці стереотипи впливають на формування у хлопця власної самооцінки й самоствавлення. У хлопця-юнака виникає бажання відповідати наявним у суспільстві гендерним стереотипам, навіть якщо насправді йому не притаманні відповідні риси. Часто це призводить до неадекватної оцінки себе. Хлопці вважають себе впевненими, хоча часто насправді не є такими. Таким чином, хлопці юнацького віку намагаються компенсувати свою низьку самооцінку уявленням про себе, як про впевнену людину.

Вплив гендерних стереотипів виявляється також у тому, що суспільство спонукає хлопців і чоловіків проявляти впевненість, активність і силу. Це діє, як постійне підкріплення: якщо індивід відповідає стереотипу, він отримує позитивне підкріплення, якщо ж ні – особистість оцінюється негативно. Відповідно змінюється самооцінка та самоствавлення.

У дослідженні ми також виявили стереотипи, що склались у хлопців-юнаків стосовно жінок. На думку хлопців, жінки повинні бути малоактивними й спокійними, обережними, нерішучими, емоційними, добродушними, схильними до ідеалізації, врівноваженими, боязливими та тривожними, легковажними, при невдачах швидко впадають у відчай.

У жінок не повинні проявлятися такі риси, як неемоційність, впертість та похмурість.

Ми також дослідили стереотипи, що склались у дівчат стосовно хлопців та чоловіків. Дівчата вважають, що чоловікам мають бути притаманні такі якості: вперті, принципові, рішучі, не люблять напружуватись, активно виконують певну діяльність і швидко її закінчують, наполегливі у здійсненні своїх намірів, неемоційні, дратівливі. Їм не притаманні такі риси, як схильність займатись необов'язковою діяльністю на шкоду іншій, відкладати свої справи, нерішучість, врівноваженість, тяжіння до ідеалізації, довірливість, похмурість, боязливість і тривожність.

Порівнюючи стереотипні уявлення хлопців та дівчат стосовно того, яким повинен бути чоловік, ми бачимо, що як дівчата, так і хлопці юнацького віку вважають, що чоловікам повинні бути притаманні такі риси, як активність, наполегливість, впертість, принциповість, рішучість, неемоційність, дратівливість.

Стосовно жінок у дівчат склались такі стереотипи: обережність, нерішучість, емоційність, врівноваженість, схильність до ідеалізації, довірливість, толерантність, боязливість і тривожність. Дівчата вважають, що в жінок не повинні проявлятися такі риси, як лінь, неемоційність, нетолерантність, похмурість.

Як хлопці, так і дівчата вважають, що жінкам повинні бути притаманні такі риси, як обережність, нерішучість, емоційність, схильність до ідеалізації, врівноваженість, боязливість і тривожність. Разом із тим дівчата, порівняно з юнаками, вище оцінюють свою активність, працездатність, емоційну стабільність, імпульсивність та принциповість. Відбувається певна зміна гендерних стереотипів: жінки прагнуть бути активними, енергійними, підприємливими – тобто мати якості, які традиційно відносять до маскулітних.

Отже, відповідно до типового образу, чоловіки сприймаються як активні, сильні, самостійні і критично налаштовані, їм властива потреба в домінуванні, незалежності і досягненнях, вони володіють такими психологічними рисами, як агресивність, демонстративність і наполегливість. Образ чоловіка асоціюється з такими рисами особистості, як домінантність, самостійність, рішучість. Жінки сприймаються, як більш пасивні, слабкі, турботливі й адаптивні, характеризуються потребою в підпорядкуванні, підкоренні авторитетам та опіці. Відповідно до традиційних гендерних ролей, що склались у суспільстві, чоловікам приписуються такі риси, як неемоційність, стриманість, агресивність. Жінки ж розглядаються як емоційні, залежні та схильні до підпорядкування. При цьому не враховуються індивідуальні особливості людини, і якщо вона проявляє типові риси, які характеризують представника протилежної психологічної статі, то зазнає осуду.

Аналізуючи природу виникнення одного з найбільш розповсюджених гендерно-рольових стереотипів, у відповідності з яким жінки більш конформні, ніж чоловіки, і схильні до підпорядкування, можна припустити, що його основою є традиційні уявлення про ролі чоловіка й жінки, коли чоловік розглядається, як „голова родини”, який одноосібно приймає усі найважливіші рішення. Жінка ж підкорюється і приймає його думку, що не загрожує його домінантності.

Якості, які є характеристиками маскулінності, здаються більш соціально привабливими на когнітивному рівні. Тобто, такі риси, як рішучість, незалежність та сміливість в основному оцінюються суспільством позитивно. В цей час якості, які визначають фемінінність, є соціально схвалюваними на емоційному рівні. Так, здатність до співпереживання та співчуття, розуміння та підтримка інших розцінюються позитивно.

При характеристиці сфери соціальної взаємодії від жінок та дівчат юнацького віку очікується спрямованість на побудову близьких, емоційних контактів. При оцінці чоловіків враховується їх спрямованість на групове спілкування та інструментальну орієнтацію. Крім того, чоловічий образ більшою мірою характеризує пошук гострих відчуттів та домінантність, а від жінок очікують прояву емпатійності та дружелюбності.

Одним із гендерних стереотипів є очікування від чоловіка та від хлопця-юнака фізичної сили й мужності. Відповідно до цих очікувань, хлопець повинен мати фізичну силу й високу біологічну активність. Це пояснює прояви агресії та насильства у чоловіків, оскільки вони відчують, що невідповідність їх поведінки даному стереотипу ставить під загрозу їх мужність та маскулінність у цілому.

Ще однією вимогою, що висувається до хлопців та чоловіків, є прояв компетентності та спроможності вирішувати проблеми, що виникають. Часто це перешкоджає процесу збору необхідної інформації, оскільки чоловік не визнає свою неінформованість та некомпетентність. Одним зі стереотипів щодо поведінки чоловіків є те, що він повинен бути неемоційним, стриманим та несхильним ділитись своїми проблемами з оточуючими, оскільки зворотна поведінка буде свідченням його неспроможності боротися з труднощами самостійно, що поставить під сумнів його маскулінність. Під впливом діючих у суспільстві стереотипів чоловік змушений уникати тих форм праці, які вважаються жіночими, навіть якщо має до цього хист.

Слід зазначити, що вимоги, які висуваються до хлопців, часто є неприйнятними, вони не можуть відповідати гендерним очікуванням, у них виникає з приводу цього емоційний дискомфорт, зниження здатності об'єктивно оцінити свої

позитивні риси, які не вкладаються в поняття маскулінності, що викликає зниження рівня самоповаги та самоприйняття. Так само, очікування від дівчат підпорядкованої поведінки, прояву залежності та несамостійності часто не узгоджується з рисами, які характеризують особистість дівчини насправді, що також викликає внутрішній дискомфорт та, іноді, зниження адаптаційного потенціалу.

Отже, особистість усвідомлює свою індивідуальність і неповторність саме на основі аналізу гендерних характеристик. На специфіку гендерної ідентичності суттєво впливає процес гендерно-рольової соціалізації, в основі якого лежать гендерні стереотипи, що панують у конкретному суспільстві, тобто, уявлення про набір фемінінних та маскулінних рис, які повинні бути притаманні особистості певної статі. Під впливом гендерної соціалізації в особистості формуються уявлення про гендерні ролі, які вона повинна виконувати, щоб відповідати взірцям маскулінності, фемінінності й очікуванням навколишніх. Гендерна роль формується в процесі нерозривної взаємодії біологічного та соціально-культурного чинників і зумовлює специфіку поведінки особистості, її сприйняття себе та навколишніх. Гендерні стереотипи, що формувались у свідомості людей протягом століть значною мірою впливають на сприйняття особи тієї чи іншої статі. При цьому від жінок та чоловіків, а також від хлопців та дівчат, очікується відповідність певним уявленням щодо їх поведінки, особистісних проявів, переважаних рис характеру.

Література

1. Алексеева А. В. Психологический пол, как фактор формирования идентичности в юношеском возрасте / А. В. Алексеева. // Журнал практикующего психолога. – 2003. – № 3. – С. 167-171.
2. Бендас Т. В. Гендерная психология / Т. В. Бендас. – СПб.: Питер, 2006. – 467 с.
3. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн [Електронний ресурс] – Режим доступу до джерела: <http://www.bookap.by.ru/popular/burn/gl39.shtm>. – Вільний. – 17.01.07.
4. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6-ти т. – Т. 4. Детская психология / Под ред. Д.Б. Эльконина / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1982. – 542 с.

5. Здравомыслова Е. А. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Е. А. Здравомыслова [Электронный ресурс] – Режим доступа до джерела : <http://www.psychologia.net/stzdravom.html>. – Вільний. – 23.12.06.

6. Кон И. С. Половые различия и дифференциация социальных ролей / И. С. Кон. // Соотношение биологического и социального в человеке. Сб. материалов / Отв. ред. В. М. Баншиков, Б. Ф. Ломов. – М.: Наука, 1995. – С. 763-775.

7. Курбиченко Т. В. Розвиток гендерної ідентичності дівчат в ранній юності / Т. В. Курбиченко // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – 2005. – Т. 8. – Вип. 4. – С. 159-168.

8. Мацумото Д. Психология и культура / Д. Мацумото [Электронный ресурс] – Режим доступа до джерела : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Matsl08.php. – Вільний. – 16.09.06.

9. Оксамитна С. М. Гендерні ролі та стереотипи // Основи теорії гендеру: Навч. посібник / В. П. Агєєва, В. В. Близнюк, І. О. Головашенко та ін. – К.: К.І.С., 2004. – С. 157-181.

10. Словарь гендерных терминов [под ред. А. А. Денисовой] ; [Электронный ресурс] – Режим доступа до джерела : <http://www.owl.ru/gender/alphabet.thm>. – Вільний. – 15.05.07.

11. Wiliams J., Best D. Measuring Sex Stereotyps. A Multinational Study. – Nebury Park: Sage Pablications, 1990.